

Arqueologia Clásica

Código: 100412
Créditos ECTS: 6

Titulación	Tipo	Curso	Semestre
2500241 Arqueología	OB	2	1
2501907 Estudios de Inglés y de Clásicas	OT	3	0
2501907 Estudios de Inglés y de Clásicas	OT	4	0
2503702 Ciencias de la Antigüedad	OB	2	1

La metodología docente y la evaluación propuestas en la guía pueden experimentar alguna modificación en función de las restricciones a la presencialidad que impongan las autoridades sanitarias.

Contacto

Nombre: Esther Rodrigo Requena
Correo electrónico: Esther.Rodrigo@uab.cat

Uso de idiomas

Lengua vehicular mayoritaria: catalán (cat)
Algún grupo íntegramente en inglés: No
Algún grupo íntegramente en catalán: Sí
Algún grupo íntegramente en español: No

Equipo docente

César Carreras

Prerequisitos

Cap

Objetivos y contextualización

Els objectius del segon curs (amb 60 crèdits de formació bàsica obligatòria) són dotar a l'estudiant d'una formació bàsica en arqueologia, història i altres disciplines socials, i que es familiaritzi amb matèries històrico-arqueològiques que es desenvoluparan en cursos posteriors. L'assignatura té com a continguts l'exposició dels principis bàsics de la investigació històrico-arqueològica aplicada a l'àmbit del període clàssic, entès com el període històric que abasta el món grec antic i el món romà. Es plantejaran les aportacions de les metodologies instrumentals i de les tècniques analítiques als debats historiogràfics que la disciplina ha abordat. S'estudiaran els principals descobriments i els punts que han suscitat més controvèrsia de la investigació dels diferents períodes històrics. Els continguts inclouen les aportacions des dels diferents àmbits de procedència de la informació i les proves empíriques des de les quals s'elaboren les hipòtesis.

Aquesta matèria nuclear està concebuda com a continuació i ampliació de la matèria bàsica HISTÒRIA

Concretament, els objectius formatius de l'assignatura són:

1) Analitzar el camp de coneixement de l'arqueologia clàssica, des dels seus orígens fins el moment actual

2) Aportar a l'alumne una visió global de les matèries i camps que formen part del que avui dia anomenen Arqueologia clàssica

3) Reflexionar sobre la vinculació tradicional de l'arqueologia clàssica amb d'altres disciplines (història de l'art, arquitectura, arqueometria...)

Competències

Estudis Clàssics

- Obtenir informació, a partir de l'estudi de les fonts escrites gregues i llatines, que permetin un accés a diferents aspectes dels realia (realitat sociocultural del món antic).
- Que els estudiants hagin demostrat que comprenen i tenen coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es basa en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda d'aquell camp d'estudi.
- Que els estudiants hagin desenvolupat aquelles habilitats d'aprenentatge necessàries per emprendre estudis posteriors amb un alt grau d'autonomia.
- Que els estudiants puguin transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat.
- Que els estudiants sàpiguin aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.

Estudis d'Anglès i de Clàssiques

- Identificar i valorar les principals fites històriques, sociopolítiques, científiques, literàries i culturals del món grecoromà.
- Obtenir informació, a partir de l'estudi de les fonts escrites gregues i llatines, que permetin un accés a diferents aspectes dels realia (realitat sociocultural del món antic).
- Que els estudiants hagin desenvolupat aquelles habilitats d'aprenentatge necessàries per emprendre estudis posteriors amb un alt grau d'autonomia.
- Que els estudiants puguin transmetre informació, idees, problemes i solucions a un públic tant especialitzat com no especialitzat.
- Que els estudiants sàpiguin aplicar els coneixements propis a la seva feina o vocació d'una manera professional i tinguin les competències que se solen demostrar per mitjà de l'elaboració i la defensa d'arguments i la resolució de problemes dins de la seva àrea d'estudi.

Resultats d'aprenentatge

1. Buscar, seleccionar i gestionar informació de forma autònoma, tant en fonts estructurades (bases de dades, bibliografies, revistes especialitzades) com en informació distribuïda a la xarxa.
2. Buscar, seleccionar i gestionar informació de manera autònoma, tant en fonts estructurades (bases de dades, bibliografies, revistes especialitzades) com en informació distribuïda a la xarxa.
3. Demostrar habilitat comunicativa en la transmissió d'uns coneixements especialitzats.
4. Dominar l'estructura diacrònica general del passat.
5. Dominar les tècniques i els recursos instrumentals propis de l'anàlisi de laboratori arqueològic.
6. Dominar les tècniques i els recursos instrumentals propis de l'excavació i la prospecció arqueològiques.
7. Dominar les tècniques i els recursos instrumentals propis de l'excavació i la prospecció arqueològiques.
8. Identificar els mètodes propis de l'arqueologia i la seva relació amb l'anàlisi històrica
9. Interpretar les fonts materials i documentals
10. Interpretar les fonts materials i documentals.
11. Interpretar textos històrics en relació amb els contextos arqueològics.
12. Reconèixer i posar en pràctica les següents habilitats per al treball en equip: compromís amb el mateix, hàbit de col·laboració, capacitat per incorporar-se a la resolució de problemes.
13. Transmetre els resultats de la recerca arqueològica i comunicar conclusions, de manera clara, tant oralment com per escrit, a un públic tant especialitzat com no especialitzat.

Continguts

Competencias

Arqueología

- Contextualizar y analizar procesos históricos.
- Desarrollar un pensamiento y un razonamiento crítico y saber comunicarlos de manera efectiva, tanto en las lenguas propias como en una tercera lengua.
- Que los estudiantes hayan demostrado poseer y comprender conocimientos en un área de estudio que parte de la base de la educación secundaria general, y se suele encontrar a un nivel que, si bien se apoya en libros de texto avanzados, incluye también algunos aspectos que implican conocimientos procedentes de la vanguardia de su campo de estudio.
- Que los estudiantes puedan transmitir información, ideas, problemas y soluciones a un público tanto especializado como no especializado.
- Que los estudiantes sepan aplicar sus conocimientos a su trabajo o vocación de una forma profesional y posean las competencias que suelen demostrarse por medio de la elaboración y defensa de argumentos y la resolución de problemas dentro de su área de estudio.
- Que los estudiantes tengan la capacidad de reunir e interpretar datos relevantes (normalmente dentro de su área de estudio) para emitir juicios que incluyan una reflexión sobre temas relevantes de índole social, científica o ética.
- Respetar la diversidad y pluralidad de ideas, personas y situaciones.

Estudios de Inglés y de Clásicas

- Identificar y valorar las principales realizaciones históricas, sociopolíticas, científicas, literarias y culturales del mundo grecorromano.
- Obtener información, a partir del estudio de las fuentes escritas griegas y latinas, que permitan un acceso a distintos aspectos de los realia (realidad sociocultural del mundo antiguo).
- Que los estudiantes hayan demostrado poseer y comprender conocimientos en un área de estudio que parte de la base de la educación secundaria general, y se suele encontrar a un nivel que, si bien se apoya en libros de texto avanzados, incluye también algunos aspectos que implican conocimientos procedentes de la vanguardia de su campo de estudio.
- Que los estudiantes hayan desarrollado aquellas habilidades de aprendizaje necesarias para emprender estudios posteriores con un alto grado de autonomía.
- Que los estudiantes puedan transmitir información, ideas, problemas y soluciones a un público tanto especializado como no especializado.
- Que los estudiantes sepan aplicar sus conocimientos a su trabajo o vocación de una forma profesional y posean las competencias que suelen demostrarse por medio de la elaboración y defensa de argumentos y la resolución de problemas dentro de su área de estudio.

Ciencias de la Antigüedad

- Demostrar las habilidades básicas necesarias para participar en una excavación arqueológica y tener la capacidad de interpretar sus resultados.
- Dominar el uso de los instrumentos específicos, con especial atención a las herramientas digitales, para el análisis del mundo antiguo.
- Identificar e interpretar restos materiales antiguos para relacionarlos con hechos sociales, políticos y económicos de las sociedades mediterráneas de la Antigüedad.
- Interrelacionar conocimientos lingüísticos, históricos y arqueológicos del mundo antiguo con conocimientos de otros ámbitos de las humanidades principalmente de la literatura, de la filosofía y del arte antiguos.
- Que los estudiantes hayan demostrado poseer y comprender conocimientos en un área de estudio que parte de la base de la educación secundaria general, y se suele encontrar a un nivel que, si bien se apoya en libros de texto avanzados, incluye también algunos aspectos que implican conocimientos procedentes de la vanguardia de su campo de estudio.
- Que los estudiantes hayan desarrollado aquellas habilidades de aprendizaje necesarias para emprender estudios posteriores con un alto grado de autonomía.

- Usar con precisión las técnicas de recopilación, organización y uso de la información y documentación relativas a la Antigüedad.

Resultados de aprendizaje

1. Aplicar las técnicas e instrumentos del análisis arqueológico para el estudio de los restos materiales antiguos.
2. Aplicar tanto los conocimientos como la capacidad de análisis en la resolución de problemas relativos a su campo de estudio.
3. Buscar, seleccionar y gestionar información de forma autónoma tanto en fuentes estructuradas (bases de datos, bibliografías, revistas especializadas) como en información distribuida en la red.
4. Buscar, seleccionar y gestionar información de forma autónoma, tanto en fuentes estructuradas (bases de datos, bibliografías, revistas especializadas) como en información distribuida en la red.
5. Debatir a partir del conocimiento especializado adquirido en un contexto interdisciplinar.
6. Demostrar habilidad comunicativa en la transmisión de unos conocimientos especializados.
7. Describir las principales características tipológicas de los centros urbanos de la antigüedad grecorromana.
8. Dominar e identificar la historia del entorno inmediato.
9. Dominar en el grado necesario los idiomas relevantes en la práctica profesional.
10. Dominar la Historia universal de la Antigüedad.
11. Dominar la estructura diacrónica general del pasado.
12. Dominar las técnicas y recursos instrumentales propios de la excavación y prospección arqueológicas.
13. Dominar las técnicas y recursos instrumentales propios del análisis de laboratorio arqueológico.
14. Dominar los procesos de cambio que se producen en la Prehistoria.
15. Emplear la terminología adecuada en la construcción de un texto académico.
16. Explicar el contexto en que se inscriben los procesos históricos de la antigüedad clásica.
17. Expresarse eficazmente aplicando los procedimientos argumentativos y textuales en los textos formales y científicos.
18. Identificar distintos tipos de cerámica grecorromana y relacionarlos con su contexto político-cultural.
19. Identificar el contexto en que se inscriben los procesos históricos.
20. Identificar las ideas principales y las secundarias y expresarlas con corrección lingüística.
21. Identificar los métodos propios de la Arqueología y su relación con el análisis histórico.
22. Identificar los métodos propios de la Historia y su relación con el análisis de hechos concretos.
23. Identificar los métodos propios de la arqueología y su relación con el análisis histórico.
24. Identificar tipos básicos de monedas griegas, romanas e ibéricas y su iconografía y relacionarlos con su contexto político-cultural.
25. Identificar y valorar los grandes logros históricos y culturales del mundo clásico.
26. Interpretar las fuentes materiales y documentales.
27. Interpretar y analizar las fuentes documentales.
28. Presentar trabajos en formatos ajustados a las demandas y los estilos personales, tanto individuales como en grupo pequeño.
29. Realizar presentaciones orales utilizando un vocabulario y un estilo académicos adecuados.
30. Reconocer la importancia de controlar la calidad de los resultados del trabajo y de su presentación.
31. Reconocer y poner en práctica las siguientes habilidades para el trabajo en equipo: compromiso con el mismo, hábito de colaboración, capacidad para incorporarse a la resolución de problemas.
32. Transmitir los resultados de la investigación arqueológica y comunicar conclusiones, de manera clara, tanto oralmente como por escrito a un público tanto especializado como no especializado.
33. Utilizar el vocabulario técnico específico y de interpretación de la disciplina.

Contenido

BLOC 1. L'àmbit d'estudi de l'Arqueologia Clàssica des dels inicis fins el present

1.1. El concepte d'arqueologia clàssica: el món grecoromà

1.2. Marc geogràfic i temporal. Les fonts per a l'estudi del món clàssic: les restes materials i les fonts escrites

1.3. Perspectives actuals i el futur de l'Arqueologia Clàssica. L'exemple de L'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. La importància de les ciutats en època clàssica.

BLOC 2. Problemàtiques urbanes en el mon Grec

3.1 Les funcions de la polis grega i els elements bàsics de la seva estructura material - aparició de les ciutats

3.2 L'aprovisionament d'aigua en la ciutat antiga

3.3 Gestió dels residus a la ciutat antiga

3.4 Poliorcètica

3.5 Les ciutats gregues a l'època arcaica.

3.6 Hipòdam de Milet i el desenvolupament de l'urbanisme funcional.

3.7 L'evolució de la ciutat en època hel·lenística. L'urbanisme monumental i l'expansió del model de ciutat hipodàmica.

BLOC 3. Evolució de la ciutat en el romà

3.8 La ciutat romana: procés de formació, funcionalitat i elements bàsics

3.9 *Pomerium* i les necròpolis

3.9 Colònies i vies romanes

3.10 Ports mediterranis

BLOC 4. L'ordenació de l'espai públic urbà i dels seus edificis .

4.1 L'*agora* i el *forum* com a espais per a la vida civil, administrativa i religiosa

4.2. Edificis i santuaris religiosos en el món grecoromà

4.3 Edificis i espais lúdics: el Teatre en el món grecoromà

L'hipòdrom grec *versus* Circ romà

L'especificitat de l'amfiteatre romà

BLOC 5. L'ordenació del territori en el món grecoromà

5.1. L'organització del territori en el món grec.

5.1.1 El cas de les fundacions colonials a Occident: Sicília, Magna Grècia i Golf de Lleó

5.1.2 Les fundacions colonials a la Mar Negra

5.2. L'organització del territori en el món romà. L'evolució dels models d'ordenació del territori:

La Península Itàlica i l'inici de les operacions cadastrals i planificació del territori

L'ordenació del territori a les províncies occidentals, l'organització de l'ager i de l'espai rural

5.3. La formació i ordenació d'una capital provincial a Occident: els exemples de Mérida i Narbona

Metodología

BLOC 1. L'àmbit d'estudi de l'Arqueologia Clàssica des dels inicis fins el present

1.1. El concepte d'arqueologia clàssica: el món grecoromà

1.2. Marc geogràfic i temporal. Les fonts per a l'estudi del món clàssic: les restes materials i les fonts escrites

1.3. Perspectives actuals i el futur de l'Arqueologia Clàssica. L'exemple de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. La importància de les ciutats en època clàssica.

BLOC 2. Problemàtiques urbanes en el món Grec

3.1 Les funcions de la polis grega i els elements bàsics de la seva estructura material - aparició de les ciutats

3.2 L'aprovisionament d'aigua en la ciutat antiga

3.3 Gestió dels residus a la ciutat antiga

3.4 Poliorcètica

3.5 Les ciutats gregues a l'època arcaica.

3.6 Hipòdam de Milet i el desenvolupament de l'urbanisme funcional.

3.7 L'evolució de la ciutat en època hel·lenística. L'urbanisme monumental i l'expansió del model de ciutat hipodàmica.

BLOC 3. Evolució de la ciutat en el romà

3.8 La ciutat romana: procés de formació, funcionalitat i elements bàsics

3.9 *Pomerium* i les necròpolis

3.9 Colònies i vies romanes

3.10 Ports mediterranis

BLOC 4. L'ordenació de l'espai públic urbà i dels seus edificis .

4.1 L'*agora* i el *forum* com a espais per a la vida civil, administrativa i religiosa

4.2. Edificis i santuaris religiosos en el món grecoromà

4.3 Edificis i espais lúdics: el Teatre en el món grecoromà

L'hipòdrom grec *versus* Circ romà

L'especificitat de l'amfiteatre romà

BLOC 5. L'ordenació del territori en el món grecoromà

5.1. L'organització del territori en el món grec.

5.1.1 El cas de les fundacions colonials a Occident: Sicília, Magna Grècia i Golf de Lleó

5.1.2 Les fundacions colonials a la Mar Negra

5.2. L'organització del territori en el món romà. L'evolució dels models d'ordenació del territori:

La Península Itàlica i l'inici de les operacions cadastrals i planificació del territori

L'ordenació del territori a les províncies occidentals, l'organització de l'ager i de l'espai rural

5.3. La formació i ordenació d'una capital provincial a Occident: els exemples de Mérida i Narbona

Actividades

Título	Horas	ECTS	Resultados de aprendizaje
Tipo: Dirigidas			
Actividades de aula	32	1,28	
Visita a un conjunto arqueológico: la ciudad clásica	5	0,2	
Tipo: Supervisadas			
Supervisión del trabajo individual	5	0,2	
Tipo: Autónomas			
Ejercicio de trabajo individual	35	1,4	
Estudio textos y materiales de clase	40	1,6	

Evaluación

1. Prova teòrica (70%) - 2 exàmens (Esther Rodrigo i Cèsar Carreras)

Sistema d'avaluació:

S'avaluaran els conceptes impartits a classe a partir d'una pregunta tipus tema - d'anàlisi i síntesi i, opcionalment, també de reflexió crítica - a escollir entre dues opcions.

Es farà una tercera pregunta de definicions breus sobre els conceptes treballats a classe

Es farà un prova sobre la geografia i cronologia del món antic

2. Treball de recerca bibliogràfica (30%): treball individual sobre una ciutat

Condicions d'avaluació:

- Hi haurà una única convocatòria.

- La no realització d'un 10% o més de les activitats d'avaluació implicarà un *no presentat*.

- Si la nota d'una o més de les activitats d'avaluació és inferior al 5 sobre 10, no es farà mitja entre les diferents activitats i no s'aprovarà l'assignatura.

- L'entrega amb retard de les activitats d'avaluació sense haver-ho consensuat prèviament amb el professorat restarà un 10% de la nota per cada dia de retard.

Actividades de evaluación

Título	Peso	Horas	ECTS	Resultados de aprendizaje
Prueba escrito	70%	6,5	0,26	2, 4, 3, 5, 6, 7, 14, 8, 11, 10, 13, 12, 16, 15, 18, 19, 21, 23, 22, 20, 24, 27, 26, 25, 31, 32, 33
Trabajo individual	30%	26,5	1,06	1, 2, 4, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 10, 13, 12, 16, 17, 29, 15, 19, 21, 23, 22, 20, 27, 26, 25, 28, 31, 30, 32, 33

Bibliografía

GENERAL

AULT, Bradley A.; NEVETT, Lisa C. (2005) *Ancient Greek Houses and Households. Chronological, Regional, and Social Diversity*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2005.

BIANCHI BANDINELLI, Ranuccio; PARIBENI, Enrico (1976) *L'arte dell'antichità classica*. UTET Università, 1976.

BIERS, B.R.: *The Archaeology of Greece. An Introduction*. London 1980.

COPPA, M.: *Storia dell'urbanistica dalle origini all'ellenismo*. Turin, 1968.

COPPA, M.: *Storia dell'urbanistica. L'età ellenistica*. Turin, 1981.

FEVRIER, P.A.; FIXOT, M.; GOUDINEAU, Ch.; KRUTA, V.: *Histoire de la France urbaine, 1. La ville antique des origines au IXe. Siècle*. Paris, 1981.

FRASER, P.M.: *Cities of Alexander the Great*. Oxford, 2003.

FUSTEL DE COULANGES, N.D.: *La ciudad antigua*. Barcelona, 1984. (Edició de J. F. Yvars).

GATES, C.: *Ancient cities*. New York, 2003.

GRECO, E.; TORELLI, M.: *Storia dell'urbanistica. Il mondo greco*. Roma, 1983.

GRECO, E.: *La città greca antica: istituzioni, società e forme urbane*. Roma, 1999.

GROS, P.; TORELLI, M.: *Storia dell'urbanistica. Il mondo romano*. Bari, 1988. (Hi ha una edició revisada i posada al dia, Bari, 2007)

GRECO, Emanuele; TORELLI, Mario: *Storia dell'urbanistica. Il mondo greco*. Roma - Bari 1983.

HOLTZMANN, Bernard: *L'Acropole d'Athènes*. Antiqua, Picard, París, 2003.

Hurwit, Jeffrey M.: *The Athenian Acropolis: History, Mythology, and Archaeology from the Neolithic Era to the Present*. Cambridge: Cambridge

KOLB, F.: *La ciudad en la antigüedad*. Madrid, 1992.

Korka, E. et al. (eds.): *Foreign Archaeological Schools in Greece, 160 Years*, Hellenic Ministry of Culture. Atenes.

LONIS, R.: *La cité dans le monde grec: structures, fonctionnement, contradictions*. Paris, 2000. (Hi ha també una edició en italià)

LOPEZ PAZ, P.: *La ciudad romana ideal, 1 el territorio*. Santiago de Compostela, 1994.

MacKENDRICK, Paul: *The Greek Stones Speak. The Story of Archaeology in Greek Lands*. W.E. Norton & Company, New York - London 1981 (2a ed.)

MANSUELLI, G.A.: "La città romana nei primi secoli dell'impero. Tendenza dell'urbanistica". A *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 12. 1, Berlín, 1982, pp. 145-178.

MARTIN, R.: *L'urbanisme dans la Grèce antique*. Paris (2a. edició), 1974.

OWENS, E.J.: *The city in the Greek and Roman world*. Londres, 1991.

PELLETIER, A.: *L'urbanisme romain sous l'Empire*. Paris, 1982.

SOMMELLA, P.: *Italia antica. L'urbanistica romana*. Roma, 1989.

SNODGRASS, A.M.: *Arqueología de Grecia: presente y futuro de una disciplina*. Crítica Arqueología, Barcelona 1990.

SPAWFORTH, Tony: *Los templos griegos*. Akal, Grandes Temas, Madrid, 2006.

WHITLEY, James: *An Archaeology of Ancient Greece*. Cambridge University Press, London. 2 001.

WARD PERKINS, J.B.: *Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity*. London, 1974.

ZANKER, P.: *Pompei. Società, immagini urbane e forme dell'abitare*. Torino, 1993.

Bibliografia general sobre protohistòria de la Mediterrània

AUBET, M.E. (2007): Comercio y colonialismo en el Próximo Oriente antiguo; los antecedentes coloniales del III y II milenio aC. Bellaterra Arqueología. Barcelona.

AUBET, M.E. (1994): Tiro y las colonias fenicias de occidente. Ed. Crítica. Barcelona.

BLÁZQUEZ, J.M., ALVAR, J., WAGNER, C.G. (1999): Fenicios y cartagineses en el Mediterráneo. Ed. Cátedra. Historia/serie menor. Madrid.

FRENCH, E. (2005): Micenas, capital de Agamenón. Bellaterra Arqueología, Barcelona.

CASTLEDEN, R. (2005): Mycenaeans. Routledge. London.

CRISTOFANI, M. (Ed.) (2000): Etruschi, una nuova immagine. Giunti Ed. Firenze.

BOARDMAN, John (1973): Los griegos en ultramar; comercio y expansión colonial antes de la era clásica. Alianza Editorial. Madrid.

DOMINGUEZ MONEDERO, A (1993): *La polis y la expansión colonial griega. siglos VII y VI aC*. Colección Historia Universal Antigua, 6, Editorial Síntesis. Madrid.

AA.VV (1995): Sur les pas des grecs en occident (hommages à André Nickels). Études Massaliètes, 4.

FRANKENSTEIN, Susan (1997): *Arqueología del colonialismo: el impacto fenicio y griego en el sur de la Península Ibérica y el suroeste de Alemania*. Editorial Crítica. Barcelona.

PALLOTINO, M. (1987): Etruscologia. Ed. Hoepli. Milano.

PY, M. (1993): Les gaulois du midi; de la fin de l'age du bronze à la conquete romaine. Hachette Ed.

WOLF, E.R. (1987): Europa y la gente sin historia. Fondo de Cultura Económica. México.

Aprovisionament d'aigua

Angelakis, A.N. and Spyridakis, S.V. (1996). *The status of water resources in Minoan times: A preliminary study. In Diachronic Climatic Impacts on Water Resources with Emphasis on Mediterranean Region*,

Buffet, B. and Evrard, R. (1950). *L'Eau Potable a Travers Les Ages*, Editions Soledi, Liege, Belgium.

Burés, L. (1998) Les structures hydrauliques a la ciutat antiga: l'exemple d'Empúries. Monografies Empuritanes 10. Barcelona.

Camp, J.McK (1977) The water supplí of Ancient Athens from 3000 to 86 BC. Princeton (PhD Thesis)

Crouch, D.P. (1993) *Water Management in ancient Greek cities*. New York.

Evans, H.B. (1994). *Water Distribution in Ancient Rome: The Evidence of Frontius*, University of Michigan Press, Ann Arbor, USA.

Haan, N.; Jansen, G. (eds.) (2001) *Cura Aquarum in Campania*. Leiden.

Hodge, A.T. (1992). *Roman Aqueducts and Water Supply*, Gerald Duckworth & Co., Ltd., London, USA.

Jansen, G. (ed)(2000) *Cura Aquarum in Sicilia*. Leiden.

Jansen, G.C.M. (2001). "Water pipe systems in the houses of Pompeii". In *Water Use and Hydraulics in the Roman City*, Koloski-Ostrow, A.O. (Ed.), Archaeological Institute of America, Colloquia and Conference Papers, No. 3. Kendall/Hunt Publishing Company, Dubuque, USA.

Malissard, A. (1996) *Los romanos y el agua*. Barcelona.

Evacuació de residuus

Burés, L. (1998) *Les structures hydrauliques a la ciutat antiga: l'exemple d'Empúries*. Barcelona.

Carreras, C. (1998) "Els abocadors en el món romà: el cas de *Londinium* i *Barcino*". *Pyrenae* 29, pp.147-160.

Carver, M.O.H. (1987) "The nature of the urban deposits". En J.Schofield i R.Leech (eds) *Urban archaeology in Britain*. CBA 61. London, pp.9-26.

Cordier, P. (2003) "Les mots pour le dire: le vocabulaire des rebuts et leurs représentations". En P.Ballet, P.Cordier y N.Duèdonné-Glad (dir.) *Le ville et ses déchets dans le monde romain: rebuts et recyclages*. Actes du Colloque de Poitiers, 2002, Montagnac, pp.19-26.

Hobson, B. (2009) *Latrinae et foricae. Toilets in the Roman World*. London.

Hoffman, M.A. (1974) "The social context of trash disposal in an Early Dynastic Egyptian town". *American Antiquity* 39, pp.35-50.

Jansen, G. (1991) "Water systems and sanitation in the houses of Herculaneum". *Mededelingen van het Nederlands Instituut te Rome*, 50, pp.145-166.

Jansen, G. (1999) "Systems for the disposal of waste and excreta in Roman cities. The situation in Pompeii, Herculaneum and Ostia". En X.Dupré y J.A.Remolà (eds.) *Sordes Urbis. La eliminación de residuos en la ciudad romana*. Roma, pp.37-49.

Martin Bueno, M.; Reklaityte, I.; Sáenz, J.C.; Uribe, P. (2007) "Baños y letrinas en el mundo romano: el caso del Balneum de la Domus 1 del barrio de las termas de Bilbilis". *Zephyrus* 60, 221-239.

Rathje, W.L. (1974) "The garbage project: a new way of looking at the problems of archaeology". *Archaeology* 27.4, pp.236-241.

Rathje, W.L.; Murphy, C. (1993) *Rubbish: the archaeology of garbage*. New York.

Rathje, W.L.; McCarthy, M. (1977) "Recycling and variability in contemporary garbage". En S.South (ed) *Research strategies in historical archaeology*. London, pp.261-286.

Rodríguez Almeida, E. (1984) *Il Monte Testaccio*. Rome.

Scobie, A. (1986) "Slums, sanitation and mortality in the Roman world". *Klio* 68, pp.399-435.

Poliòrcètica

Adam, J.P.(1982) *L'architecture militaire grecque*. Paris.

Forde-Johnston, P. (1977) *Hadrian's Wall*, London.

Johnson, A. (1983) *Roman Forts*, London, 1983.

Lawrence, A.W. (1979) *Greek aims in fortification*.

Tsangadas, B.C.P. (1980) *The Fortifications and Defense of Constantinople*, New York.

Winter, F. E. (1971) *Greek Fortifications*. Toronto

Arqueologia funerària

Ferdière, A. (ed.)(1993) *Monde des morts, monde des vivants en Gaule rurale*. Actes du Colloque Archea/Ager (Orleans)

Galliou, P. (1989) *Les tombes romaines d'Armorique. Essai de sociologie et d'économie de la mort*. DAF 17, Paris.

Garland, R. (1985) *The Greek Way of Death*. Ithaca: Cornell University Press.

Hinard, F. (ed.) (1995) *La mort au quotidien dan le monde romain*. Act. Collo. Paris.

Kurtz, D.C.; Boardman, J. (1971) *Greek Burial Custom*, Ithaca

Morris, I. (1992) *Death ritual and social structures in classical antiquity*. London.

Oakley, J. (2005) *Picturing death in Classical Athens*.

Pearce, J. (ed.)(1997) *Roman burial practice in context*. Oxford.

Philpott, R.A. (1991) *Burial practice in Roman Britain*. BAR Brit.Ser. 219. Oxford.

Prieur, J. (1986) *La mort dans l'Antiquité romaine*. Ouest France.

Reece, R. (ed.)(1997) *Burial in the Roman world*. CBA Res.Rep. 22. London.

Vaquerizo, D. (coord.)(1991) *Arqueología de la muerte. Metodología y perspectivas actuales*. Córdoba

Vaquerizo, D. (coord.)(2001) *Funus cordobensium. Costumbres funerarias en la Córdoba romana*. Córdoba

Vaquerizo, D. (2010) *Necrópolis urbanas en Baetica*. ICAC Documenta, Tarragona.

Temples i santuaris

Alcock, S.; Osborne, R. (eds.)(1994) *Placing the Gods: Sanctuaries and Sacred Space in Ancient Greece*. Oxford.

Ashmole, B. (1972) *Architect and sculptor in Classical Greece*. London.

Scully, V. (1979) *The Earth, the Temple and the Gods. Greek Sacred Architecture*. London.

Spawforth, T. (2006) *The complete Greek temples*. London.

Wilson Jones, M. (2000) *Principles of Roman architecture*. New Haven.

Wright, G.R.H. (2000) *Ancient building technology. 1. Historical Background*. Boston.